

STRAVOVANIE ŽIAKOV V RÓMSKEJ KOMUNITĚ BYSTRANY

Ivona PAVELEKOVÁ, Viera PETERKOVÁ

Súhrn:

V roku 2005 sme realizovali výskum stravovacích návykov a vedomostí z oblasti výživy u vybranej skupiny žiakov II. stupňa zo Základnej školy v Bystranoch. Podrobnou analýzou získaných výsledkov pomocou štatistických metód sme zistili, že na BMI nemali štatisticky významný vplyv pohlavie, sociálna situácia a ani vek respondentov (Mann-Whitneyho U-test). Zistili sme však štatisticky významnú koreláciu medzi stravovacími návykmi a vedomosťami respondentov ($P=0,01$), čo je veľmi hodnotné zistenie, na základe ktorého môžeme konštatovať opodstatnenosť vzdelávania so zameraním na zdravú výživu a zdravý životný štýl. Vplyv veku a pohlavia na stravovacie návyky respondentov sa tiež nepreukázal, avšak pomocou viacnásobnej analýzy rozptylu sme zistili štatisticky významný vplyv sociálnej situácie na stravovacie návyky respondentov ($P=0,01276$).

Kľúčové slová: *stravovanie, vedomosti, BMI, rómska komunita*

Teoretické východiská

Predpokladá sa, že na Slovensku žije 350–400 tisíc Rómov, čo je jedna z najväčších rómskych menšín v Európe. Odhadované percentuálne zastúpenie Rómov v slovenskej populácii (8–9 %) sa v druhej polovici 20. storočia štvornásobne zvýšilo. Podľa oficiálnych štatistických údajov má však rómska menšina na Slovensku menej členov. Pri sčítaní obyvateľstva z roku 2001 sa len 89 920 (1,7 %) obyvateľov identifikovalo s rómskou národnosťou, no podľa sčítania obyvateľov z roku 1989, ktoré uskutočnili orgány miestnej a mestskej správy, žilo v tom čase na Slovensku 253 943 Rómov, čo predstavovalo 4,8 % celkovej populácie (Djorgov a kol., 2003).

Veľká časť rómskej menšiny na Slovensku žije, žiaľ, v znevýhodnených podmienkach, ktoré sa vyznačujú vysokou mierou nezamestnanosti, nízkym vzdelaním, rôznymi sociálnymi problémami a predsudkami väčšinovej populácie. Stále viac politikov, odborníkov a bežných obyvateľov si však začínajú uvedomovať, že rómska otázka sa stáva najhorúcejším problémom sociálneho života a jeho ďalšieho rozvoja. Rómska komunita bola vždy heterogénna a diferencovaná. Ešte aj dnes môžeme pozorovať v niektorých komunitách pozostatky kastovného systému. Rómske komunity sa odlišujú dialektom, životným štýlom, príslušnosťou k mestskému alebo vidieckemu prostrediu. Vzájomné odlišnosti a bariéry medzi rôznymi rómskymi podskupinami sú v niektorých prípadoch väčšie ako rozdiely medzi rómskym a nerómskym obyvateľstvom. Väčšina rómskej populácie žije na východnom a južnom Slovensku. Časť rómskeho obyvateľstva (predovšetkým tí, ktorí žijú v mestách a na dedinách) sa integrovala bez rozdielu v životnej úrovni, vzdelaní a miere zamestnanosti v porovnaní s majoritou. Časť rómskeho obyvateľstva (približne 126 000 obyvateľov) žije vo viac ako 600

chudobných osadách, bez funkčnej základnej infraštruktúry. Osady sú sociálne aj geograficky izolované od dedín a miest a nachádzajú sa väčšinou na východnom Slovensku (Djorgov a kol., 2003).

Veľa zvykov sa viaže aj na stravovanie gravidnej ženy. Mala by dostať všetko, na čo má chuť, vrátane alkoholu. Keby žena jedlo odmietla alebo nedostala to, na čo má chuť, začalo by sa jej jedlo objavovať pred očami a dostala by teplotu a nemohla by spať. Jej stav by mohol viesť až k potratu (Hájková, 2001).

Keď minister práce, sociálnych vecí a rodiny SR rozhodol o príspevku na stravu pre rómske deti, objavili sa v niektorých médiách články o tom, že rómske deti odmietajú jedlo, dokonca ho aj vyhadzujú. Vo verejnosti to vzbudilo dojem, že si Rómovia nevedia vážiť pomoc. Bohužiaľ, aj v tomto prípade sa stalo len to, čoho sme väčšinou svedkami. Nikto sa totiž nezaujímal o stravovacie návyky komunity. Jednoducho sme im doniesli to, čo jedávame aj my. V rómskej komunite je však vzťah k jedlu odlišný a tradičné vnímanie potravy, hoci z dnešného pohľadu nie celkom zdravej, pretrváva. Teda neraz rozhoduje nie hlad, ale tradícia. V indickom teple a vlhku sa rýchlo prenášajú nákazlivé choroby. Tie šíri aj veľké množstvo hmyzu, takže potraviny, pokiaľ sa hneď neskonzumujú, sa stávajú zdrojom nákazy. Preto, hoci tam ľudia hladujú, neskonzumované potraviny vyhadzujú. Tento zvyk v rómskych komunitách trvá dodnes a to predovšetkým v tých najchudobnejších a najsegregovanejších. Ani dnes tu Rómovia, hoci majú chladničku, potraviny neskladujú. Čo sa nespotrebuje v ten deň, ide do koša. Je to v podstate dodnes, v osadách, kde je len veľmi nízka úroveň hygieny, jeden zo spôsobov ako zabrániť väčším epidémiám. Dokonca aj v integrovaných rodinách, kde je chladnička bežnou súčasťou výbavy kuchyne, sa jedlo neskladuje a zásadne sa nekonzumuje na druhý deň. Rómovia považujú Nerómov za špinavých práve preto, že dokážu skladovať potraviny v chladničke a v mrazničke aj niekoľko dní a potom ich skonzumovať.

Odišná je aj skladba konzumovanej potravy. Občas, keď chceme zažartovať, hovoríme, že Róm, keď nemá mäso, je nervózny. Mäso, hoci málo kvalitné, alebo dokonca v subštandardných komunitách odpadové, je základom každodennej stravy. Pripravuje sa však veľmi jednotvárne. Zelenina sa takmer vôbec nepoužíva. Tam, kde je nedostatok peňazí, prevládajú múčne jedlá a hlavne chlieb. Zákusky sa pečú málokedy (Magdolénová a kol., 2005).

Niektoré odlišnosti v stravovaní uvádzajú Magdolénová a kol., 2005 na konkrétnych príkladoch z praxe. Stretli sme sa v praxi s prípadmi, keď vypukli takmer neriešiteľné konflikty medzi Rómami a nerómskymi pracovníkmi v treťom sektore (myslíme ľudí riadiacich rôzne projekty v teréne) práve kvôli nepochopeným odlišnostiam v stravovacích návykoch. Volali nás napríklad veľmi nástojčivo do komunity, kde Rómovia obviňovali organizáciu poverenú dodávať stravu starším ľuďom, že ich jej pracovníci okrádajú. Pri návšteve v komunite, ktorá bola síce segregovaná, ale životným štandardom na bežnej vidieckej úrovni - pekné murované domy, infraštruktúra ap. - nám ukazovali balíčky hrachu, o ktorom tvrdili, že je nepoužiteľný. Preto sme skontrolovali dátum expirácie. Ten bol o dva roky. Až v ďalšom rozhovore vysvitlo, že sušené strukoviny sa v komunite nikdy nekonzumovali a nikto im nevysvetlil, že hrach je potrebné pred použitím namočiť. Keďže to nevedeli, boli nahnevaní a cítili sa podvedení. Pritom stačilo tak málo: päť minút, ktoré im ľudia z mimovládky mohli venovať. Konflikt, ktorý vtedy vznikol, sa ťahá dodnes... a nedôvera k mimovládke trvá. Podobne je to aj s cestovinou. Ani tá sa hlavne v segregovaných komunitách takmer nepoužíva (okrem rezancov). Preto, keď deti v jednej osade na východe republiky dostali v škole špagety, odmietli ich jesť, ale hamburger s tou najlacnejšou salámou bol pre nich lahôdkou. Učitelia a pracovníci obecného úradu sa hnevali, Rómovia nechápali, prečo. Aj tu stačilo päť minút.

Iné skúsenosti hovoria o deťoch, ktorých rodičia prepadli alkoholu, nejavia záujem o svoje deti, ktoré za jedlo chodia pracovať k bielym občanom. Na hodinách občas ukradnú desiatu svojim spolužiakom. Žiak je zo strany rodičov zanedbaný, lebo navštevuje OŠ a jeho traja starší súrodenci navštevujú ZŠ. Rodičia a súrodenci ho podceňujú a využívajú na rôzne manuálne práce, od čoho sa odvíja aj jeho stravovanie. Matka mu dá najesť iba vtedy, keď donesie drevo z lesa. Dieťa vyberá odpad z kontajnerov, zbiera fľaše, za čo si kupuje jedlo.

Z nedostatku peňazí sa medzi Rómami rozšírilo úžerníctvo. Podaktorí už pred dverami pošty po prevzatí sociálnych dávok nemali ani korunu, lebo úroky z toho, čo si v predchádzajúcom mesiaci požičali, boli obrovské. Vysvetlite ich hladným deťom, že nemajú kraďnúť... Preto najlepším riešením boli lístky na potraviny, keď dostávali polovicu peňazí zhmotnenú v múke, cukre, oleji a podobne (Kokavcová, 2000).

Školská dochádzka znamená určitý zlom vo vývoji a výchove, práve stravovanie v zariadeniach spoločného stravovania a jeho finančné zvýhodnenie pre sociálne slabšie skupiny by mohlo byť prostriedkom zlepšenia ich stravovacích návykov. U žiaka sa značne uplatňuje vplyv kolektívneho zariadenia, často sa mení doposiaľ používaný stravovací rytmus. Žiaci menia svoje zlé návyky a vytvoria a upevnia si kladné výživové automatizmy. Podávanie vhodnej stravy napomáha vypestovať správne výživové návyky a obľúbenosť biologicky a kaloricky primeranej stravy. Veľmi dôležitá je aj výchova žiakov k správne stolovaniu. Žiaci prichádzajú ku stolu umytí, učesaní a čisto oblečení. Jedia vhodným príborom, aby si už od začiatku školského veku privykli kultúrne stolovať. Pri jedle je nutný klud a pozornosť stravníkov nie je odvádzaná od jedla. Príjemné prostredie pri jedle pomáha dokonalejšiemu využitiu potravín.

Cieľ výskumu

Cieľom tejto štúdie bolo pomocou dotazníka a vedomostného testu zistiť stravovacie návyky a vedomosti z oblasti výživy a stravovania u žiakov druhého stupňa základnej školy v Bystranoch, ako aj informácie umožňujúce sociálno – ekonomickú analýzu získaných údajov.

Hypotézy výskumu

H1

Predpokladali sme, že stravovacie návyky a vedomosti o zdravej výžive budú navzájom súvisieť a lepšie vedomosti z tejto oblasti budú pozitívne ovplyvňovať aj stravovacie návyky respondentov.

H2

Predpokladali sme, že stravovacie návyky dievčat budú dosahovať lepšie hodnoty a aj BMI bude vyrovnannejšie ako u chlapcov.

H3

Predpokladali sme, že mladší žiaci budú mať lepšie stravovacie návyky a aj hodnoty BMI budú u nich vyrovnannejšie, vzhľadom na to, že tieto vekové skupiny sú výchovne ovládateľnejšie ako respondenti pubertálneho veku.

H4

Predpokladali sme, že respondenti zo sociálne zabezpečenejších rodín budú mať lepšie stravovacie návyky ako respondenti zo sociálne najslabších vrstiev.

Metodologický postup

Na základe stanoveného cieľa sme si určili výskumnú vzorku. Výskumnú vzorku tvorilo 166 žiakov 5. – 9.ročníka Základnej školy v Bystranoch, 78 chlapcov a 88 dievčat. Respondenti patria do rómskej komunity, ktorých väčšina je zaradená do rodín z hmotnou núdzou. Základná škola v Bystranoch vznikla zo základnej školy pre 1. stupeň. Žiaci vyšších ročníkov navštevovali Základnú školu v Spišských Vlachoch. Tu vznikali problémy s dochádzaním týchto žiakov, nielen kvôli vzdialenosti (3 km), ale najmä z toho dôvodu, že do uvedenej školy dochádzali aj žiaci zo Žehry, ktorí mávali veľmi časté rozpory s rómami z Bystrian, ktoré mnohokrát končili bitkou. Z uvedených dôvodov je budova ZŠ v Bystranoch kapacitne nedostatočná, nemá dostatočné priestory jedálne, obed dostávajú len žiaci navštevujúci školský klub, avšak všetci respondenti využívajú nárok na desiatu za 1 korunu.

Použitý dotazník a vedomostný test boli vypracované Štátnym pedagogickým ústavom v Bratislave. Dotazník, aj vedomostný test boli rovnaké pre všetky vekové skupiny.

Dotazník bol rozdelený na štyri oblasti:

- osobné údaje žiaka – pohlavie, vek, výška váha,
- informácie o type rodiny a jej členoch, bydlisku, zamestnanosti rodičov a majetkové pomery,
- vzdelanie rodičov,
- výživa a stravovacie návyky.

Jednotlivým odpovediam v dotazníku boli priradené číselné hodnoty podľa ich správnosti, aby bolo možné štatisticky vyhodnotiť a porovnať jednotlivé oblasti, ako aj porovnanie jednotlivých ročníkov.

Z údajov v dotazníku sme každému žiakovi osobitne vypočítali BMI (body mass index). Vzorec na výpočet správnej váhy:

$$\text{BMI} = \text{súčasná telesná váha v kg} / (\text{telesná výška v m})^2.$$

Vedomostný test obsahoval otázky týkajúce sa vhodnosti používania jednotlivých potravín a potravín pre zdravú výživu. Správnosť odpovedí bola tiež vyjadrená číselne, čo umožňuje lepšie porovnanie pomocou štatistických testov.

Na štatistické porovnanie jednotlivých pohlaví bol použitý Mann-Whitney-ho U-Test, na zistenie preukaznosti jednotlivých rozdielov a verifikáciu hypotéz bola použitá viacnásobná analýza rozptylu (Mancova) pomocou Wilksovho testu. Všetky štatistické analýzy boli vykonávané štatistickým programom Statistica.

Výsledky výskumu a diskusia

Výskumu sa zúčastnilo 166 respondentov, žiakov II. stupňa ZŠ v Bystranoch, z čoho bolo 78 chlapcov a 88 dievčat. Všetci sú rómskej národnosti, žijú na dedine, 151 v rodinných domoch a 15 v bytoch. Zo všetkých respondentov, 157 žije s oboma rodičmi, 8 žije len s matkou a jedna žije so starými rodičmi, napriek tomu, že rodičia bývajú v tej istej obci. Skoro všetci pochádzajú

z mnohodesných rodín, niektorí majú až 8 súrodencov. Zamestnanosť rodičov je nízka, u matiek je to 32 %, pričom však 82 % matiek je zamestnaných len sezónne. Zamestnanosť otcov je 47 %, z čoho na čiastočný úväzok je zamestnaných 44 %. Tí, ktorí sú nezamestnaní sú všetci nezamestnaní viac ako 1 rok.

Vzdelanie rodičov je tiež na nízkej úrovni. Bez ukončenia základného vzdelania je 38 % matiek a 23 % otcov, so základným vzdelaním je 57 % matiek a 43 % otcov, učňovské vzdelanie ukončilo 5 % matiek a 34 % otcov. Čo sa týka potravinových zdrojov, 34 % rodín pestuje zeleninu a ovocie vo vlastnej záhradke a 30 % rodín chová vlastné úžitkové zvieratá.

Ako už sme viackrát spomenuli životná úroveň týchto rodín je nízka, na základe jednotlivých odpovedí sme zaznamenali určité rozdiely v majetkových pomeroch jednotlivých respondentov.

Len 40 % respondentov odpovedalo, že majú miesto kde sa môžu učiť, okrem toho desať respondentov odpovedalo, že má vlastnú izbu, 57 % vlastní kalkulačku a 34 % aj mobilný telefón, avšak nikto z opýtaných nevlastní počítač.

Čo sa týka vybavenia domácností, 15 domácností (0,09 %) má pevnú domácu linku, 97 % domácností má televízor, 85 % chladničku, 47 % mrazničku, 34 % mikrovlnnú rúru, 36 % viac mobilných telefónov a 5 rodín vlastní aj umývačku riadu.

Stravovacie návyky respondentov sme hodnotili na základe ôsmich otázok, týkajúcich sa jednotlivých zvyklostí a možnosti príjmu jedál a nápojov počas dňa a 17 otázok týkajúcich sa frekvencie príjmu konkrétnych typov potravín. Zistili sme, že 90,5 % respondentov raňajkuje, avšak väčšinou iba rožky. Desiatu dostávajú respondenti v škole, vo svojich odpovediach vyjadrili nedostatok ovocia v tejto časti stravy. Keďže v škole je každá trieda vybavená vodovodom, všetci žiaci vyjadrili možnosť pitia vody z vodovodu v škole, 21 % z nich si však nosí z domu malinovku. Väčšina žiakov obeduje doma, pričom na obed majú teplú stravu, 47 % respondentov uviedlo, že majú aj teplú večeru.

Frekvencia požívania jednotlivých typov potravín a nápojov je uvedená v tabuľke č. 1. Na základe výsledkov uvedených v tejto tabuľke možno skonštatovať, že respondenti pomerne často požívajú mäso a údeniny, ktoré dokonca považujú za zdravé, prejavuje sa tu všeobecný nedostatok konzumácie rýb. Potešujúca je pomerne vysoká preferencia pitia vody a minerálky. V tejto tabuľke sa prejavila aj tradičná konzumácia bieleho pečiva, pri nedostatku finančných prostriedkov na iný druh stravy.

Tabuľka 1: Frekvencia požívania jednotlivých potravín

Všetci žiaci spolu	Každý deň [%]	Často [%]	Málokedy [%]	Nikdy [%]
mäso	32,07	45,28	22,64	0,00
hydina	11,32	60,37	24,53	3,77
ryby	5,66	26,41	60,38	7,55
údeniny	32,07	45,28	18,87	3,77
mlieko	24,53	45,28	28,30	1,87
syry	39,62	54,72	3,77	1,88
mliečne výrobky	15,09	71,70	13,20	0,00
ovocie domáce	16,98	45,28	35,85	1,88
ovocie zahraničné	13,20	35,85	47,17	3,77
zelenina	39,62	37,74	22,64	0,00
pečivo biele	86,79	11,32	1,88	0,00
tmavé pečivo, chlieb	28,30	47,17	18,87	5,66
sladkosti	58,49	37,74	3,77	0,00

rýchle občerstvenie	1,88	35,85	52,83	9,44
koláče	24,53	56,60	18,87	0,00
voda, minerálka	84,90	11,32	3,77	0,00
sladené nápoje	41,51	45,28	11,32	1,88

V tabuľke č. 2 sú uvedené názory respondentov na zdravotnú vhodnosť konzumácie určitých potravín. Veľmi potešujúco vyznieva najmä označenie mlieka, syra, ovocia a zeleniny za zdravé väčšinou respondentov. Prekvapilo nás, že až 43 % nepovažuje tučné mäso za nezdravé, čo mohla ovplyvniť aj už vyššie spomínaná obľúbená konzumácia akéhokoľvek mäsa touto skupinou respondentov.

Tabuľka 2: Názory o zdravých potravinách

Všetci žiaci spolu	Áno [%]	Nie [%]	Neviem [%]
Mlieko	94,34	0,00	5,66
Čokoláda	26,42	26,42	47,17
kuracie mäso	49,06	7,55	43,40
Ovocie	90,57	3,77	5,66
tučné mäso	22,64	33,96	43,40
Syr	84,9	1,88	13,21
Zelenina	96,23	0,00	3,77
Hamburger	41,51	33,96	24,52
jogurt, acid	58,49	15,09	26,42

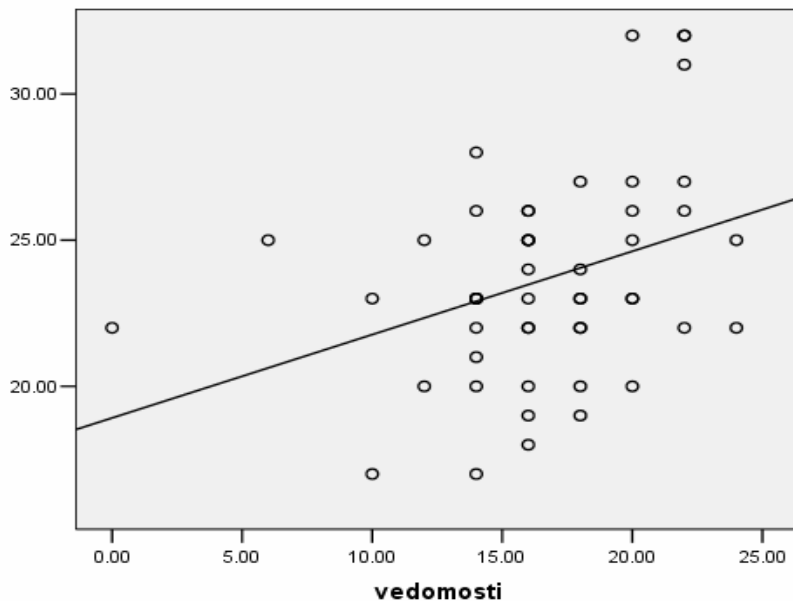
Číselným vyhodnotením a štatistickou analýzou jednotlivých výsledkov sme mohli verifikovať stanovené hypotézy.

H1

Predpokladali sme, že stravovacie návyky a vedomosti o zdravej výžive budú navzájom súvisieť a lepšie vedomosti z tejto oblasti budú pozitívne ovplyvňovať aj stravovacie návyky respondentov. Na základe grafu č. 1 a hodnoty korelačného koeficientu môžeme skonštatovať, že táto hypotéza sa potvrdila ($P = 0,01$). Toto zistenie je veľmi hodnotné, pretože zvyšuje dôležitosť výučby v oblasti výživy a stravovania a tým možné pozitívne ovplyvnenie stravovacích návykov.

Porovnanie korelácie stravovacích návykov a vedomostí

Graf č. 1

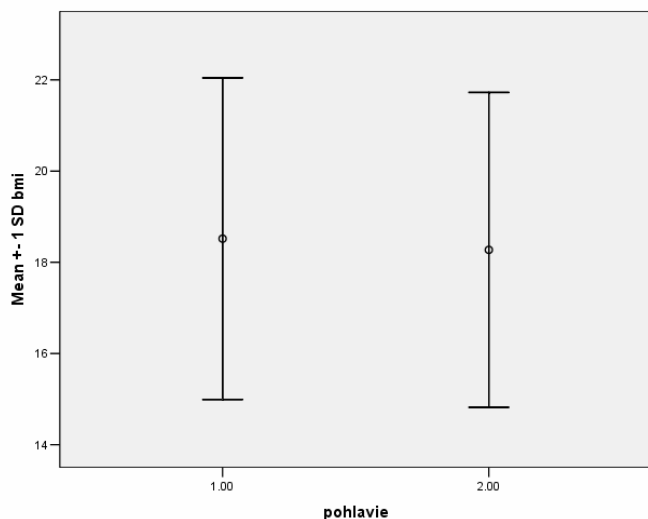

H2

Predpokladali sme, že stravovacie návyky dievčat budú dosahovať lepšie hodnoty a aj BMI bude vyrovnanejšie ako u chlapcov. Na základe štatistického vyhodnotenia, ako aj grafu č. 2 môžeme skonštatovať, že uvedená hypotéza sa nepotvrdila ($P = 0,2257$). Hodnoty BMI a priemeru dosiahnutých skóre za stravovacie návyky boli veľmi podobné, takže nie je predpoklad, že dievčatá ako budúce matky a ženy vedúce domácnosť majú vybudované lepšie návyky týkajúce sa zdravého spôsobu stravovania a skôr sa prejavuje tradícia a finančné možnosti v stravovacích návykoch.

Vplyv pohlavia na stravovacie návyky a BMI

Graf č. 2

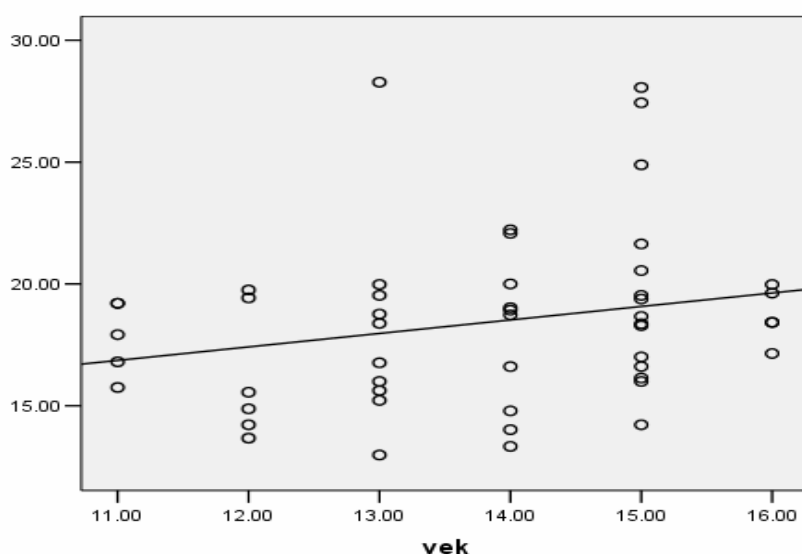

H3

Predpokladali sme, že mladší žiaci budú mať lepšie stravovacie návyky a aj hodnoty BMI budú u nich vyrovnanejšie, vzhľadom na to, že tieto vekové skupiny sú výchovne ovládateľnejšie ako respondenti pubertálneho veku. Na základe výsledku štatistickej analýzy, ako aj z grafu č. 3 vidíme, že táto hypotéza sa nepotvrdila ($P = 0,9176$). Respondenti pri preferencii a frekvencii konzumácie jednotlivých jedál neboli ovplyvnení ani vekom.

Porovnanie BMI respondentov na základe ich veku

Graf č. 3

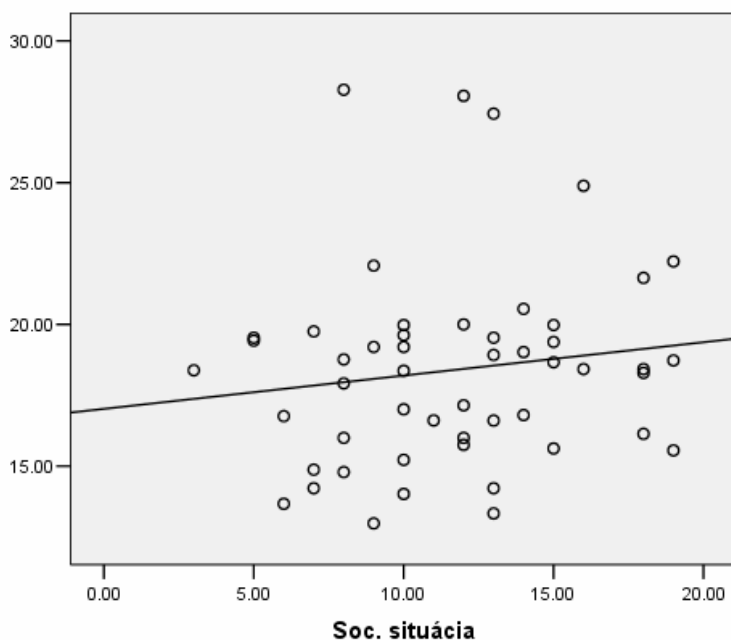
H4

Predpokladali sme, že respondenti zo sociálne zabezpečenejších rodín budú mať lepšie stravovacie návyky ako respondenti zo sociálne najslabších vrstiev. Na základe štatistickej analýzy a grafu č. 4 môžeme skonštatovať, že uvedená hypotéza sa potvrdila ($P = 0,0127$). Potvrdenie tejto hypotézy odôvodňuje potrebu vytvorenia sociálne lepších podmienok pre tieto vrstvy obyvateľstva, čím sa okrem ich životnej úrovne zlepší aj úroveň stravovania, nutné je však pripomenúť aj význam vzdelávania v tejto oblasti, aby sa zabezpečila možnosť a preferencia zdravotne vhodných potravín a nápojov, po zlepšení celkových životných podmienok.

Vplyv sociálnej situácie na stravovacie návyky respondentov

Graf č. 4

Záver

V roku 2005 sme pomocou dotazníka a vedomostného testu realizovali analýzu stravovacích návykov, preferencie jednotlivých potravín a nápojov, ako aj vedomostí o zdravej výžive u žiakov II. stupňa Základnej školy v Bystranoch, ktorý sú príslušníkmi rómskej komunity v tejto obci.

Na základe celkovej analýzy výsledkov a po verifikácii jednotlivých hypotéz hodnotíme celkovú úroveň stravovania týchto respondentov za nedostatočnú, s preferenciou mäsa a údenín, bieleho pečiva a koláčov a nedostatkom konzumácie mlieka, mliečnych výrobkov, ovocia, zeleniny, tmavého pečiva a najmä rýb. Po dôkladnej analýze sme zistili, že stravovacie návyky korelujú s vedomosťami o zdravej výžive, čo vyzdvihuje dôležitosť vzdelávania v tejto oblasti, vek, ani pohlavie nie sú určovateľmi stravovacích návykov v tejto komunite, ale zlepšením sociálnej situácie sa aj stravovacie návyky lepšia. Tieto výsledky potvrdzujú správnosť potreby vzdelávania tejto skupiny obyvateľstva, čím by sa vytvorili lepšie možnosti zamestnanosti týchto obyvateľov a tým aj zlepšenie ich životnej situácie.

Zoznam použitej literatúry

1. DJORGOV, I. a kol. *Čo sa osvedčilo? Výber y rómskzch projektov v strednej a východnej Európe*. Partner for Democratic Change Slovakia Bratislava, 2003.
2. HÁJKOVÁ, M.: Rodina a zvyky slovenských Rómov usadených v ČR. In ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Menšiny a migranti v Českej republike*. Praha: Portál, 2001.
3. KOKAVCOVÁ, L. Bez vzájomnej tolerancie to nepôjde. *Slovo. Politicko-spoločenský týždeník*, 6. – 12.9.2000
4. *Koncepčné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov*
5. MAGDOLENOVÁ, K.; MATOVÁ, E.; VAŇOVÁ, J.; HRICZKO, I.: *So vakeras? Ako porozumieť svojmu susedovi*. Bratislava: RPA, 2005.
6. *Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v SR do roku 2025*. Bratislava: INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 2002.
7. *Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit*

Dedikácia

Táto štúdia vznikla na základe podpory zo štátnej úlohy „Výživa a zdravie vo výchove a vzdelávaní.“

Kontakt na autory:

Ing. Ivona PAVELEKOVÁ, CSc.

katedra chémie PdF TU

Priemyselná 4

918 43 Trnava

Slovenská republika

e-mail: ipavelek@truni.sk

Ing. Viera PETERKOVÁ, PhD.

katedra biológie PdF TU

Priemyselná 4

918 43 Trnava

Slovenská republika

e-mail: vpeterka@truni.sk